

Mimologismes

JOSEP ESPUNYES

Rellegeixo, al cap d'uns trenta-cinc anys d'haver-lo llegit, *El llenguatge de les bèsties i de les coses*, un llibre amè i deliciós de Joan Amades publicat a Barcelona l'any 1933, amb el qual inicia la col·lecció Biblioteca de Tradicions Populars. En el «Davantal», Amades diu que «el poble ha cregut sentir en la veu i cant de certs animals, sobretot dels ocells, [...] l'articulació de paraules de llenguatge humà, i ha creat un seguit de frases que, segons la seva audició fantasiosa i senzilla, són pronunciades per animals i coses». I afegeix: «la interpretació d'aquestes veus amb termes de la parla humana, és un aspecte de l'onomatopeia, que rep el nom especial de mimologia»¹.

Els ocells o moixons en estat de llibertat que hi presenta són: el botxí, la cadenera, la calàndria, el calandrió, el còbit, la cogullada, el corb, el cucut, el duc, el gaig, la garsa, el garrabiu, la grua, la guatlla, la mallerenga, la merla, el merlot, l'òliba, l'oreneta, l'oriol, el paó, el pardal, la perdiu, el pigot, el pigre, el pinsà, el pit-roig, la primavera, el (o la) puput, el ranyell, el rossinyol, la tórtora (o torta), el tudó, el verdum i la xurla.

Pel que fa a l'aviram hi trobem l'ànec, el colom, el gall i el gall dindi.

La lectura del llibre té la virtut de transportar-me a la Peramola de la meva infantesa i joventut, un bon feix d'anys enrere. I recordo, en aquesta interpretació popular del cant dels moixons, alguns cants que els meus pares i alguns padrins del poble m'havien ensenyat a verbalitzar humana-

ment i que Amades no recull en *El llenguatge de les bèsties i de les coses*, juntament amb alguna variant d'alguns dels cants que sí que hi recull.

Una d'aquestes variants, per exemple, és la del cant de l'oreneta. Quan a la primavera o a l'estiu em costava de llevar-me una mica d'hora, la mare m'assegurava que les orenetes estaven enfadades amb mi perquè jo m'entretenia a fer el ronsa entre els llençols i que em deien, amb el seu cant continuat: «Lleva't, lleva't dematí. Jo ja he anat a Castellfollit i tu encara ets al lliiit... Lleva't, lleva't dematí. Jo ja he anat a Castellfollit i tu encara ets al lliiit», amb el benentès que, quan a Peramola parlem de Castellfollit, sempre ens referim a Castellfollit de Riubregós (Anoia), mai a Castellfollit de la Roca (Garrotxa). En canvi, al lloc de Cortiuda, a la part nord-occidental del municipi de Peramola, l'oreneta fa: «Si vols tenir bona ventura, bona ventura, bona ventura, lleva't de bon dematí... Si vols tenir bona ventura, bona ventura, bona ventura, lleva't de bon dematí», mentre que a Tragó, al costat del riu Segre, canta: «Al meu poble hi ha pebre i canyella i aquí no hi ha reee... Al meu poble hi ha pebre i canyella i aquí no hi ha reee...»

Una altra variant és la del cant girigador del pardal, que el meu pare m'havia repetit dotzenes de vegades de bon matí, quan anàvem cap a l'era o a regar l'hort: «Gira't i jau, gira't i jau. Mentre tu jauràs, jo faré el mal... Gira't i jau, gira't i jau. Mentre tu jauràs, jo faré el mal.»

El pardal

El duc

El corb

1. Abans de Joan Amades, ja havien publicat obra sobre mimologia catalana autors com ara Cels Gomis, *Zoologia popular catalana*, L'Avenç, Barcelona 1910; Cinto Verdager, «Què diuen los ocells», dins el recull pòstum *Folklore*, L'Avenç, Barcelona 1907, i Ramon Violant i Simorra, «Notes folklòriques del Pallars. Què diuen els ocells», dins el *Butlletí de la Joventut Catalana*, Barcelona 1929.

Cinc variants més del cant dels ocells, respecte del recull de Joan Amades, són el del tudó, el del duc, el de la perdiu, el del colom i el del pigot. El tudó ens diu, amb el seu cant repetitiu i suau: «*Francisco*, jo u tu. Dolçíssim llegum, tant que se'n sembra i tan poc que se'n cull... *Francisco*, jo u tu. Dolçíssim llegum, tant que se'n sembra i tan poc que se'n

El tudó

El pit-roig

El cucut

cull» («u» variant dialectal de «o»). El cant profund i feréstec del duc, moixó valent com el primer, diu desafiador des del territori que marca mitjançant el cant:

«Jo u tuuu... Jo u tuuu...» Un cant que varia una mica quan des de dalt d'alguna brancada sollicita l'acoblament amb la femella: «Puuuja..., puuuja..., puuuja.» La perdiu, habitant d'indrets secs i consumidora preferentment de cereals, es té per un moixó sobri, que s'accontenta amb el que bonament troba. Per això canta —o escotxega, o escotxineja, o espienyega—: «Catxec, catxec, catxec, catxec, res no compro, res no dec... Catxec, catxec, catxec, catxec, res no compro, res no dec...». Pel que fa al colom, la cosa és entre la parella. Quan en el festeig ell li canta a ella enamorat, li assegura melós: «Jo només per tu... Jo només per tu», i la femella li respon, coqueta: «No gaire... No gaire...»

Una de les menges que més agrada al pigot és la mel. Fins al punt de foradar les arnes amb el seu bec poderós i cruspir-se'n la mel que hi troba, un hàbit que treu de casola a tots els melers de la contrada, ja siguin particulars o bé industrials². Per això la variant peramolina del pigot fa, potent: «Si, si, si, si, sic... Si tinc mel sóc ric... Si, si, si, si, sic... Si tinc mel sóc ric.»

Una altra variant és la del cucut. El cucut, com és prou sabut, és un moixó parasitari; és a dir, pon un ou entre els que troba en cadascun dels nius que visita —de boscarda, de pastoreta, de pit-roig, de tallarol...— al temps de la cria. Aleshores, els diguem-ne pares adoptius s'encarreguen, contents i enganyats, de covar-lo entre els seus i fer-li pujar la cria quan ha nascut. És clar, però, que cap d'aquests pares adoptius no pot sentir-se enganyat, perquè el cucut, quan canta, els comunica franc: «Cova tu que jo no puc... Cova tu que jo no puc...»

Un comportament del cucut, certament barrut, que ha donat peu a una creença llegendària i força estesa a la nostra muntanya. Hi ha qui assegura que el cucut pon un ou, des de fora, al niu de la tintipella, normalment al canot dels olivers i d'entrada molt estreta. I que quan la seva cria ha nascut i

s'ha fet grossa, aleshores no en pot sortir i mor a dins. Potser s'hi busca, en aquest exemple, la conseqüència de dues dites populars antigues i molt vives a la ruralia: una és que «el pecat fa forat», i l'altra, que «dels pecats dels pares, els fills en van geperuts».

Tres moixons que Joan Amades no recull en el *Llenguatge de les bèsties i de les coses* —no ho podia pas recollir tot, l'home!— són la cabrota, l'escloper i la tintipella. La cabrota —o begaleu, o begalot, o busaroca, o cabrassa, o gamarús— quan inicia el cant ens diu, foteta: «Tuu, turururú... Tuu, turururú...», i quan després el canvia, amb un to semblant al del bel d'una cabra —d'aquí li vénen els noms de begalot, o begaleu, o cabrassa, o cabrota—, ens adverteix: «Et veeec... Et veeec...» («vec», dialectalisme de «veig»). Un cant realment escandalós i inharmònic, que a l'Alt Urgell es coneix majoritàriament per xant.

Pel que fa als altres dos moixons, l'escloper (o siboc) ens diu, amb el seu cant monòton i seguit: «Catxoc, catxoc, catxoc, un esclap... Catxoc, catxoc, catxoc, un esclap...», mentre que la tintipella aventa: «Tin-ti Pere, tin-ti Pere i tin-ti fort... Tin-ti Pere, tin-ti Pere i tin-ti fort...» («tin-ti», dialectalisme de «ten-te»).

Hem de dir, respecte a l'escloper, que anys enrere més d'un pare i de dos, en sentir-lo a prop d'on eren o treballaven, havien enviat el fill o fills a veure si trobaven l'esclop que acabava de fer. Una manera de jugar, entre pares i fills, que avui ja no s'estila.

La perdiu

2. Anys enrere, quan a la ruralia hi havia ben poques cases sense un parell d'arnes en algun racó de terra, a l'hivern molts pagesos les solien protegir de la voracitat del pigot, mort de gana, tapant-les amb manats de rames o de romanins.

Una vegada, una puput, un cucut i una torta que s'havien establert al tossal de Nuncarga, van decidir comprar un ruc perquè els guardés el niu mentre criessin. Un dia, però, el van perdre i el van començar a buscar arreu del terme de Peramola. La primera de trobar-lo va ser la puput. El va veure de lluny, estirat al peu d'un ribàs de la roca del Quer, en una posició estranyament estàtica. S'hi va acostar i va comprovar que era mort. I que començava de pudir. «Put, put... Put, put...», fou el seu crit, per tal de fer-ho saber als altres dos moixons de la societat si la sentien. Al cap d'uns quatre o cinc dies va ser el cucut que va trobar el cadàver del ruc a la roca del Quer, en un estat de descomposició certament avançada. Aleshores, el seu crit, adreçat a la puput i a la torta, fou: «Cucs, cucs... Cucs, cucs...»

L'oriol

Qui no el va trobar fou la torta. Per això encara avui el cerca i el crida constant: «Ruuc, ruuc, ruuc, ruuc...»

El cucut, suara esmentat, diuen que abans vivia tot l'any a la part baixa de l'Alt Urgell. Una vegada, però, un garber de Castellnou de Bassella —poble, avui, sota les aigües de l'embassament de Rialb— va fer córrer una garba al tros, al bo de la sega, i hi va atrapar el rei dels cucuts a sota. Una patacada que per a la fràgil bestiola va ser mortal de necessitat. Aleshores tots els cucuts de la part baixa de l'Alt Urgell van fugir cap a d'altres terres, esfereïts. Tanmateix, i per allò de l'instint, l'any sobre el cucut va tornar cap en aquestes terres cap allà a la darrerria de març o la primeria d'abril a fer-hi estada. Això sí, quan va observar que el pagès ja es preparava per a la sega, en va fugir esperitat. Un costum que avui encara conserva.

Vet aquí que una vegada hi havia un oriol i un gaig que s'atipaven de cireres en un cirerer a prop de Tragó —la cirera, per un general, és una fruita que agrada molt a tots els moixons—, on vénen més avançades que a Peramola³. I tan engorrandits estaven en aquell àpat tan suculent, que ni l'un ni

l'altre no es van adonar com s'hi acostava sigil·losament el propietari de l'arbre amb una escopeta a les mans. De sobte, però, el gaig el va veure i va avisar l'oriol tot seguit, mentre cuitava a amagar-se entremig del brancatge: «Mira a baix... Mira a baix...» Però l'oriol, golut de mena, ni en féu cas. Només li va anar contestant, entre cirera i cirera, amb aquell cant tan personal que fa quan està content i que mai ningú del nostre veral no ha pogut desxifrar què vol dir: «Tiro faliro, trompa de liro... Tiro faliro, trompa de liro...»

Un cant delator que ben aviat va estroncar l'empipat propietari de les cireres: va prémer el gallet de l'escopeta i va matar l'oriol. Això sí, el gaig encara anava fent a l'oriol, mentre fugia esverat del cirerer: «Ja t'hu diva! Ja t'hu diva! Ja t'hu diva!» («t'hu diva», dialectalisme de «t'ho deia»).

S'explica que, fa molts i molts anys, un hortolà d'Oliana havia amansit un pinsà a còpia de donar-li engrunes de pa cada dia que anava a l'hort. I que aquell pinsà hi va portar un altre companyó, i al darrere d'aquest un altre i un altre, fins que van ser tot un estol engorrandit. Un dia, però, l'hortolà no va anar a l'hort, ni l'endemà, ni l'endemà passat, ni l'endemà passat l'altre... I és que l'home

L'oreneta

malauradament s'havia mort i ja no els podia alimentar amb aquelles blanques engrunes de pa que tant i tant els agradaven. Per això, des d'aleshores, no hi ha cap pinsà que no canti, pidolaire: «Qui té més pa... Qui té més pa...»

Tota una fauna, malauradament, en franca regressió. Cinquanta anys enrere, veure o sentir una griva, o un tord, o un reietó, o una mosquereta —el moixó més petit de tots els que esmentem en aquest text—, o una xuta, o una òliba, o un duc, o una garsa, o un pigot, o una cadenera, o una gralla, o un corb, o un verderol, o un passerell, o un oriol, o un gaig, en qualsevol indret del municipi de Peramola era una cosa d'allò més natural. De fet, la cosa veritablement estranya, en aquells dies i al bon temps, hauria estat no veure-n'hi o sentir-n'hi uns quants de cada espècie en una passejada matinera o capvespral. Avui, en canvi, veure-hi o sentir-hi un qualsevol dels moixons que acabem d'enumerar és notícia entre els nadius. ◆

3. Una dita fa: «Per l'Ascensió, cireretes a Tragó.»